

ЗВО «УКРАЇНСЬКИЙ КАТОЛИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ»

Гуманітарний факультет

Кафедра культурології

Кваліфікаційна робота бакалавра

**ВІДКРИВАЮЧИ ВЛАСНЕ МИНУЛЕ:
КУЛЬТУРНА ПАМ'ЯТЬ ТА ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ТРАВМИ
(ПРОЄКТ ВИСТАВКИ)**

Студентки IV курсу
групи ГКУ 18/Б
Старецької Діани-Тетяни

Наукова керівниця:
викладачка кафедри культурології
Рутар Христина

робота рекомендована до захисту перед ЕК,
протокол № 47 від 10 червня 2022 р.
Завідувачка кафедри культурології,
кандидатка філологічних наук, Рибчинська Зоряна _____

Львів 2022

АНОТАЦІЯ

У післявоєнний час дідусь авторки Богдан Пастух разом з його рідною сестрою Стефанією Брев'як були репресовані у Сибір радянською владою. Причиною цього був брат їхньої матері, який вів підпільно-бойову діяльність в часи другої світової війни у рідному селі. Переховування, знущання, голод та холод були тим травматичним досвідом, що довелось пережити, будучи ще дітьми, родичам авторки.

Ця робота є спробою відкрити та переосмислити пам'ять про власне минуле. На основі сформованого теоретичного підґрунтя студій пам'яті і травми, їхніх основних концептів та контекстуалізації історичних подій та родинної історії здійснюється аналіз інтерв'ю з Стефанією Брев'як. В процесі інтерв'ювання використовується метод усної історії.

Далі на основі результатів дослідження розробляється проєкт виставки «Відкриваючи власне минуле», що ставить за мету винести із рамок «табуйованих» пам'ять про травматичне минуле і дати заклик досліджувати власні сімейні історії. Формування виставки здійснюється на основі заповнення індивідуальної заявки на конкурс, що запропонована грантовою програмою «Культурна спадщина» Українського культурного фонду

Ключові слова: колективна, комунікативна та культурна пам'ять, постпам'ять, вербалізація травми, метод усної історії, спогади про травматичне минуле

ABSTRACT

Discovering one's own past: cultural memory and verbalisation of trauma (exhibition project)

In the post-war period, the author's grandfather Bohdan Pastukh and his sister Stefania Brevyak were repressed in Siberia by the Soviet authorities because of their father and mother's brother, who was involved in local fighting during World War II in his native village. Manhunt, bullying, starvation and coldness were the traumatic experiences for them as children.

This work is an attempt to discover and rethink the memory of one's own past. The analysis of the interview with Stefania Breviak is based on the theoretical basis of the memory and trauma studies, their basic concepts and the context of historical events and family history. The method of oral history is used in the interview process.

Based on the results of the research, a project of the exhibition »Discovering Your Own Past« is being developed, which aims to remove the memory of the traumatic past from the »taboo« and to encourage research into one's own family stories. The exhibition is formed on the basis of filling out an individual application for the competition, proposed by the grant program »Cultural Heritage« of the Ukrainian Cultural Foundation.

Keywords: collective, communicative and cultural memory, postmemory, verbalization of trauma, method of oral history, traumatic memory

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ I.	8
ТЕОРЕТИЧНІ РАМКИ ДОСЛІДЖЕННЯ	8
1.1. Студії пам'яті: від становлення до постпам'яті	8
1.2. Травма та її вербалізація	17
1.3. Усна історія як метод	20
РОЗДІЛ II.	23
СПОГАДИ ТА ЇХ АНАЛІЗ	23
2.1. Введення в контекст історичних подій. Родинна історія	23
2.2. Спогади про травматичне минуле та їх вербалізація: аналіз інтерв'ю	25
РОЗДІЛ III.	29
ФОРМУВАННЯ ПРОЄКТУ ВИСТАВКИ	
«ВІДКРИВАЮЧИ ВЛАСНЕ МИНУЛЕ»	29
3.1. Опис проєкту та цільові аудиторії	29
3.2. Унікальність та актуальність	32
3.3. Сталість проєкту та проєктні ризики	34
ВИСНОВКИ	35
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ	37
ДОДАТКИ	41

ПОДЯКИ

За допомогу у написанні цієї дипломної роботи висловлюю подяку своїй тітці Стефанії Брев'як, що поділилась власними спогадами про травматичне минуле і з великою відповідальністю впродовж життя зберігала пам'ять в архівних документах та фотографіях.

А також своїй науковій керівниці Христині Рутар за цінні поради, підтримку та супровід впродовж написання роботи.

ВСТУП

Травми, що зазнало людство у ХХ столітті назавжди залишаться неописаними та незміряними. Злочини проти мирного населення та хвилі масових репресій у післявоєнний час на території нашої країни торкнулись кожного. Не виключенням є й родина авторки цього дослідження. Її дідусь разом з своєю рідною сестрою були вивезені у Сибір радянською владою. Причиною депортації були їхній рідний батько та брат матері, що вели підпільно-бойову діяльність у рідному селі.

Переховування, знущання, голод та холод є тими жахіттями, що довелось пережити, будучи ще дітьми, тітці з дідусем. І такий травматичний досвід повинен промовляти сьогодні. Адже історія нашої країни це історія кожного з нас. І кожного, кому вдалось вцілити та чия пам'ять про минуле досі табуована і німа.

Таким чином **актуальність** роботи полягає в тому, що тема злочинів комуністичного режиму на території нашої країни є досі не до кінця проговореною та глибоко сидить у пам'яті очевидців, а отже є дуже важливою для її прийняття та переосмислення сьогодні.

А готовність українського сучасного суспільства відкривати власне минуле є сигналом для розвитку усноісторичних проєктів — про що свідчать результати соціологічного опитування, проведеного у 2018 році в рамках проєкту «Історичні культури в процесі змін»¹. Чотири з п'ятих опитуваних підтвердили зацікавлення до минулого своєї родини і зазначили, що «голос очевидця» викликає чи не найбільшу довіру як до джерела історичних знань. Таким чином особисте життя респондентів інтегруються до «великої історії», а «історичні події» набувають індивідуального значення.²

Дослідницьке питання роботи: Чому пам'ять про травматичне минуле потребує вербалізації і стає важливою сьогодні? Як працювати з власною

¹ Історичні культури в процесі змін: узгодження пам'яті, історії і ідентичності в сучасній Центральній-Східній Європі [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.lvivcenter.org/researches/historical-cultures/>

² Слухати, чути, розуміти: усна історія України ХХ—ХХІ століть: зб. наук. праць/ за наук. ред. докторки істор. наук. Г. Грінченко. — Київ: ТОВ «АРТ КНИГА», 2021. - 352 с., с. 59

пост/пам'яттю?

Метою роботи є відкрити та переосмислити власне минуле через вербалізацію травматичних спогадів, їх аналіз та олюднення.

Відповідно **завданнями** є сформулювати теоретичне підґрунтя студій пам'яті та травми, використовуючи метод усної історії провести та проаналізувати інтерв'ю з очевидицею подій та переосмислити ці спогади у візуальній формі, а саме проєкті виставки.

Структура роботи зумовлена завданнями дослідження і складається з вступу, трьох розділів, восьми підрозділів, списку використаних джерел і додатків.

РОЗДІЛ І.

ТЕОРЕТИЧНІ РАМКИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Студії пам'яті: від становлення до постпам'яті

Ми не володіємо минулим, а минуле володіє нами.

А. Ассман

XX століття залишило по собі невичерпну кількість травм та незагоєних ран на мапі світової історії людства. Живий досвід очевидців найтяжчих злочинів та найстрашніших катастроф ще довгий час мовчав, поки не опинився під загрозою зникнення, адже покоління свідків відходить. Усвідомлення цього і спроби проговорення дали поштовх до появи у 1980-х роках «буму пам'яті».³

Поворот людства до зацікавлення минулим захопило усі сфери наукової діяльності, тим самим засвідчило свій міждисциплінарний характер. Адже в межах кожної окремої дисципліни, що вивчає феномен пам'яті, ми можемо спостерігати розбіжності визначення⁴. Тим не менш, як концепт, в основі якого лежить теорія пам'яті, він спробував утвердитись самостійно з багатим теоретичним і методологічним інструментарієм.

Тут влучно висловився американський соціолог Джеффри Олік:

«Коли ми говоримо про дослідження пам'яті, ми не говоримо про нову дисципліну чи трансдисципліну. Те, що ми насправді розуміємо під визначенням є міждисциплінарністю. Нам потрібні інструменти та знання кожної з окремих дисциплін, не для того, щоб стикатись з їхніми відмінностями, а щоб підкріплювати їх, розпочинати розмову між цими відмінностями. І розмова між ними буде спрямована не на усунення розбіжностей. Вона не має на увазі зіткнення з кордонами. Йдеться про створення містків і налагодження

³ Winter, Jay. "The memory boom in contemporary historical studies." *Raritan* 21.1 (2001): 52.

⁴ Ассман А. Простори спогаду. Форми та трансформації культурної пам'яті / А. Ассман. – К.: Ніка-Центр, 2012. – 440 с.— С. 25

зв'язків між ними. Отже, якщо дослідженню пам'яті є місце бути, то це буде міждисциплінарно, а не задля усунення дисциплінарних відмінностей».⁵

Зшити розірвану на шматки тканину пам'яті неможливо, саме тому вона твориться наново. У новому гуманітарному дискурсі поняття пам'яті починає зазнавати інтерпретацій. Розглядається через призму антропології та культури замість звичної раніше позиції історичного та соціологічного сприйняття,⁶ пише дослідниця та літературознавчиня Оксана Пухонська. Тут варто зазначити, що традиція дослідження концепту пам'яті в останній наведеній формі бере свій початок ще з античності, але розвиває свої ідеї дослідниками у ХХ-ому столітті.

Так наприкінці 1920-х років, французький учений і соціолог Моріс Альбвакс, під впливом теоретичних і методологічних ідей Анрі Бергсона та Еміля Дюркгейма, заявив, що пам'ять носить соціальну функцію, відмовившись від суб'єктивізму у ньому і формулює поняття «колективної пам'яті».⁷ Дослідника цікавило питання про те, що пов'язує людей між собою у групі⁸. Одним із таких особливих засобів зв'язування виявилось значення спільних спогадів. Таким чином Моріс Альбвакс зробив висновок про існування колективної пам'яті — динамічного конструкту, що твориться і зберігається поколіннями спільнот з метою тлумачення їхнього власного минулого.

Ідеї соціолога відгукуються до тепер, адже колективна пам'ять спрямовує нас на вихід поза межі сьогодення. Вшановуючи минуле, ми символічно єднаємось з тою чи іншою історичною подією і така позачасовість дозволяє осмислювати свою ідентичність, «чим є я і моя спільнота поза мінливим «сьогодні»».⁹

⁵ Provost Lecture - Jeffery Olick: What is Memory Studies? [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.youtube.com/watch?v=FdU_hYosb4o&t=361s

⁶ Пухонська О. Я. Травматична пам'ять культури та її літературна репрезентація / О. Я. Пухонська // Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія : Філологічна. - 2016. - Вип. 62. - С. 289-292. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2016_62_106

⁷ Хальбвакс М. Социальные рамки памяти / Пер. с фр. и вступ. статья С.Н. Зенкина. –М.: Новое издательство, 2007. – 348 с.

⁸ Ассман А. Простори спогаду. Форми та трансформації культурної пам'яті / А. Ассман. – К.: Ніка-Центр, 2012. – 440 с.

⁹ Причетність до спільноти: про історичну пам'ять і здатність обирати [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.verbum.com.ua/01/2019/how-we-remember/historical-memory/>

Точками, де збирається колективна пам'ять поколінь є «місця пам'яті» (*les lieux de memoire*), ще одне важливе поняття у студіях пам'яті. Ідея, що була введена у науковий обіг французьким теоретиком історичної пам'яті П'єром Нора у 1980—х роках, у час, згаданого вже «буму пам'яті». Місця пам'яті це символічні об'єкти, в яких втілюються спогади певної спільноти людей — де, як зазначає сам автор концепту, «пам'ять кристалізується і знаходить свій притулок»¹⁰. «Більше не існує *milieux de memoire*, реальних середовищ пам'яті, тому що є лише *lieux de memoire*, місця пам'яті»¹¹

Так на рубежі тисячоліть світ переповнила хвиля комеморацій. «Термін «пам'ять» постав на передньому плані й почав претендувати на статус ключового концепту нової парадигми знання».¹² А автор концепції «місць пам'яті» ствердив, що «поняття спадщини повністю змінилося перетворенням минулого на пам'ять»¹³

Бум пам'яті набув емоційного забарвлення, що не було притаманне історії раніше. І саме таке бачення спровокувало появу у всьому інфопросторі нових практик студій пам'яті. Як зазначає німецька культурологиня і історикиня Аляйда Асман, події живої пам'яті втратили зв'язок з індивідуальною пам'яттю, і на запит згадувати чи забувати набули нових форм та локалізацій. Така тенденція свідчить про перехід цієї комунікативної пам'яті у довгострокову культурну. Таким чином, перед нами постають нові поняття, про розгляд і трансформацію яких йтиметься далі.

Культурна пам'ять

Про свої роздуми щодо зв'язку культури і пам'яті висловив німецький історик та єгиптолог Ян Асман. У праці «Культурна пам'ять: письмо, пам'ять про минуле та політична ідентичність у високих культурах давнини» автор висновує, що в різних культурах та спільнотах минуле мало різний статус і

¹⁰ Nora, Pierre. "Between memory and history: Les lieux de memoire." *representations* 26 (1989): 7-24, p.7

¹¹ Nora, Pierre. "Between memory and history: Les lieux de memoire." p.7

¹² Киридон А.М. Студії пам'яті у сучасній гуманітаристиці: історія становлення / А.М. Киридон // Український історичний журнал. - 2017. - № 4. - С. 150. - Режим доступу: http://resource.history.org.ua/publ/UIJ_2017_4_11

¹³ Нора П'єр Теперішнє, нація пам'ять / П'єр Нора ; пер. із фр. А. Рєпи. – К. : ТОВ «Видавництво «КЛІО», 2014. – С. 187, с. 70

потреба в зверненні до нього носила різний характер. Розвиваючи концепт колективної пам'яті Моріса Альбвакса, дослідник виділяє чотири області зовнішнього виміру пам'яті¹⁴, серед яких міметична, що пов'язана з повсякденною діяльністю наслідування; предметна, що здійснюється в пам'яті, закладеній в оточуючих речах; а також комунікативна та культурна, про які детальніше йтиметься у цьому підрозділі.

За Яном Асманом, **комунікативною пам'яттю** є усні спогади людей, що передаються шляхом спілкування, тобто носій пам'яті ділиться ними зі своїми сучасниками. Важливо, що така «жива» пам'ять охоплює лише нещодавнє минуле і втрачається разом із смертю своїх носіїв¹⁵, адже існує лише у вербалізованій формі.

Якщо комунікативна пам'ять охоплює зазвичай три покоління, то культурна — цілі епохи¹⁶. Як різновид колективної, **культурна пам'ять** визначається Яном Асманом як «своєрідний інститут»¹⁷:

«Вона уречевлюється, об'єктивується та зберігається у символічних формах, які, на відміну від звуків слів чи виду жестів, є стабільними та ситуаційно— трансцендентними: вони можуть передаватися з однієї ситуації в іншу, від одного покоління до іншого... Термін «пам'ять» — це не метафора, а метонімія, оснований на матеріальному контакті між розумом, що пам'ятає та об'єктом, що нагадує. Речі не «мають» власної пам'яті, але вони можуть «бути» предметом нагадування, можуть провокувати нашу пам'ять, тому що несуть у собі спогади, які ми самі в них і вклали, такі як святкування, звичаї, образи, історії, тексти, ландшафти та інші «*lieux de mémoire*» (місця пам'яті). На соціальному рівні по відношенню до груп і суспільств, роль зовнішніх символів стає ще більш важливою, тому що групи, які, звичайно ж, «не мають» пам'яті,

¹⁴ Ассман Я. Культурная память: Письмо и память о прошлом и политическая идентичность в высоких культурах древности / Ян Ассман ; [пер. с нем. М. М. Сокольской]. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 368 с, с. 19

¹⁵ Ассман Я. Культурная память: Письмо и память о прошлом и политическая идентичность в высоких культурах древности, с. 53

¹⁶ Ассман А. Простори спогаду. Форми та трансформації культурної пам'яті / А. Ассман. – К.: Ніка-Центр, 2012. – 440 с., с. 22

¹⁷ Assmann J. Communicative and Cultural Memory / Jan Assmann // Cultural Memory Studies An International and Interdisciplinary Handbook / Erlil A.. – Berlin/New York, 2008. – (de Gruyter) 422 с. – (de Gruyter). с. 110—111

мають тенденцію самостійно її «творити» за допомогою речей, що призначені для нагадування, такими як пам'ятники, музеї, бібліотеки, архіви та інші мнемонічні установи (*mnemonic institutions*). Це те, що ми називаємо культурною пам'яттю.»¹⁸

Тобто усі члени суспільства мають здатність до творення та відтворення такої пам'яті за допомогою різноманітних форм її існування та практик комунікацій, а також здійснювати її в місцях збереження інформації, інституційних та ні.

Аляйда Асман у одному із своїх інтерв'ю пропонує формулювання, висунуте Борисом Успенським і Юрієм Лотманом, які визначили «культуру як пам'ять про суспільство, що *не передається генами*. Тож якщо її неможливо успадкувати біологічно, її потрібно передати через символи — і це ключова ідея та відправна точка розвитку будь-якої ідеї культурної пам'яті».¹⁹

Таким чином, спогади або втрачаються або продовжують існувати у вигляді культурної пам'яті. Тож можемо зазначати, що остання є не просто містилицем подій минулого, а сукупністю їх усвідомлень та репрезентацій.²⁰

Історик Райнгард Козеллек зазначає: «Зі зміною поколінь, змінюється й об'єкт спостереження. З насиченого досвідом, сучасного минулого живих свідків постає чисте минуле, позбавлене досвіду. (...) З відмиранням спогадів дистанція не тільки збільшується а й змінюється якісно. Невдовзі починають говорити тільки документи, доповнені картинами, фільмами, меморіалами»²¹. Таким чином, за Аляйдою Ассман, досвід свідків минулого, аби не зникнути в майбутньому, повинен бути перенесеним до культурної пам'яті нащадків. «Адже минуле, від якого ми з часом все більше віддаляємось, не стає повністю надбанням істориків, а продовжує у вигляді суперечливих претензій і обов'язків

¹⁸ Assmann J. Communicative and Cultural Memory / Jan Assmann // Cultural Memory Studies An International and Interdisciplinary Handbook / Erll A. – Berlin/New York, 2008. – (de Gruyter) 422 с. – (de Gruyter). с. 110-111

¹⁹ NITMES – Cultural Memory [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.youtube.com/watch?v=Hjwo7_A_____sg

²⁰ Ассман Я. Культурная память: Письмо и память о прошлом и политическая идентичность в высоких культурах древности / Ян Ассман ; [пер. с нем. М. М. Сокольской]. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 368 с., с. 49—50

²¹ Ассман А. Простори спогаду. Форми та трансформації культурної пам'яті / А. Ассман. – К.: Ніка-Центр, 2012. – 440 с., С. 23

впливати на сучасність.»²² Відповідно такі процеси вимагають комунікації між епохами та між поколіннями. Тож можемо простежити тісний зв'язок, що виникає між комунікативною та культурною пам'яттю та заявляє про свою вагому роль.

Спогад, що продовжує жити і перенесений до культурної пам'яті нащадків завдячує **носіям пам'яті**. Саме за допомогою них та культурних практик створити пам'ять, що охоплює епохи, є можливим²³. «З розвитком і зміною цих носіїв змінюються за потреби також спосіб і принцип зберігання пам'яті.»²⁴ Так, наприклад можемо простежити зникнення комунікативної, живої пам'яті на користь інших більш доступніших та вже сформованих для осмислення носіїв.

Інше витіснення, що можемо назвати епохальним за своїм значенням, здійснюється сучасними електронними технологіями письма — канонічного носія пам'яті та найнадійнішого чинника тривалості²⁵. Розвиток сучасної масової культури як ніколи послуговується саме таким інформаційним носієм також.

Поміж письма чи електронних віртуальних сховищ, воскових дощечок чи фотографій, носієм пам'яті може бути і тіло людини, адже процеси запам'ятовування закріплюються не тільки нейронно, а й соматично. Спогад, що є підкріпленням силою емоційного чи травмуючого переживання переходить у звичку²⁶. Якщо спогад є прихованим в організмі і неусвідомленим, мова йде про травму.

Іншими носіями пам'яті є місця. Вони служать зберіганням та підтриманням пам'яті, навіть при втраті колективної та здійснюють так звану *реанімацію*, коли місце оживлює спогад, а спогад — місце²⁷. Аляйда Ассман також поділяє місця на пам'ятні та травматичні.

²² Ассман А. Простори спогаду. Форми та трансформації культурної пам'яті / А. Ассман. – К.: Ніка-Центр, 2012. – 440 с. — С. 24

²³ Ассман А. Простори спогаду. Форми та трансформації культурної пам'яті, с. 28

²⁴ Там само.

²⁵ Там само, с. 29

²⁶ Там само, с.29

²⁷ Ассман А. Простори спогаду. Форми та трансформації культурної пам'яті / А. Ассман. – К.: Ніка-Центр, 2012. – 440 с., с. 30

«Пам'ятні місця – це місця, в яких відбувалися події, що стають взірцем або прикладом та набувають у міфічній, національній та історичній пам'яті визначного статусу. Вони незабутні тією мірою, в якій закріплюються певною групою у позитивних і зобов'язувальних спогадах. Травматичні місця відрізняються від пам'ятних тим, що вони блокують позитивне смислоутворення.»²⁸

Таким чином, бачимо, що кожний носій зберігає пам'ять у власний спосіб і разом з тим містить глибинну здатність стимулювати процеси згадування.

Формуючи концепт культурної пам'яті, неможливо не згадати важливе розрізнення, яке ввела Аляйда Ассман, а саме виокремлення пам'яті **накопичувальної** (модуса пам'яті *ars*) та **функціональної** пам'яті (модуса пам'яті *vis*). Перша визначається як певне сховище чи акт зберігання знання, а друга — процесом пригадування, пам'яттю як реконструкцією.

Накопичувальна пам'ять є архівним простором, місцем зберігання інформації про минуле, резервуаром досвіду і знань певного суспільства, натомість функціональна пам'ять здатна осмислювати та деконструювати значення минулого, є живою, пов'язаною з певною групою, а також такою, що породжує смисли і орієнтована на майбутнє²⁹. «*Vis*» вказує на те, що пам'ять треба визначити не як захисне вмістилище («*ars*»), а як іманентну силу, як енергію, що діє за власними законами... Акт зберігання відбувається попри час і забуття, позбавляючи їх впливу за допомогою певних технік. Акт згадування відбувається в часі, який активно задіяний у самому процесі згадування.»³⁰

Підсумовуючи концепт культурної пам'яті можна висловити ідею дефініції, запропоновану німецькою дослідницею Астрід Ерл, що полягає у розумінні цього різновиду колективного як «взаємодію сучасного з минулим у певних соціокультурних контекстах»³¹. Адже минуле продовжує впливати не

²⁸ Вербицька П. Культурна пам'ять як чинник конструювання ідентичності в умовах трансформації українського суспільства / Поліна Вербицька // *Historical and Cultural Studies*. — Lviv : Lviv Politechnic Publishing House, 2018. — Vol 5. — No 1. — P. 15–22.

²⁹ Ассман А. Простори спогаду. Форми та трансформації культурної пам'яті / А. Ассман. — К.: Ніка-Центр, 2012. — 440 с. — С. 10

³⁰ Ассман А. Простори спогаду. Форми та трансформації культурної пам'яті. — С. 36

³¹ Ассман А. Простори спогаду. Форми та трансформації культурної пам'яті / А. Ассман. — К.: Ніка-Центр, 2012. — 440 с. — С. 10

лише у своїй первинній формі а у вигляді сучасних уявлень та репрезентацій. В певній мірі проходить етап відновлення та відкривається сучасністю. І як висновує Аляйда Ассман, культурна пам'ять — динамічна. Це не просто обсяг знань. Це те, що постійно встановлюється і на шляху до передачі переглядається.³²

Концепт постпам'яті

Ми, зіткнувшись зі стражданнями, що не можемо вповні зрозуміти, або закриваємось від них, або починаємо переживати їм, допоки вони не набувають сенсу³³.

С. Фрош

Відсутність «первісного» досвіду трагічних подій, але власне емоційне пережиття і осмислення — ознака наступного покоління після очевидців.

На пояснення таких стосунків з втраченим минулим, відома американська дослідниця колективної та культурної пам'яті, Маріана Гірш вводить поняття постпам'яті у своїй книзі 'The Generation of Postmemory':

«Постпам'ять» описує відношення, яке має «покоління після» до особистої, колективної та культурної травми тих, хто був «перед ними» — до переживань, які вони «пам'ятають» лише за допомогою історій, образів і поведінки, серед яких вони виростили. Але ці переживання були передані їм настільки глибоко й емоційно, що здавалося, що самі по собі і є їхніми власними спогадами.³⁴

Постпам'ять — це зв'язок з минулим. І це минуле здійснюється не в процесі пригадування, а в уявному проектуванні. Водночас коли попереднє покоління витісняє власні життєві історії, наступне виростає в успадкованих

³² NITMES – Cultural Memory [Електронний ресурс] – Режим доступу:

https://www.youtube.com/watch?v=Hjwo7_A——sg

³³ Frosh, Stephen. *Those who come after: Postmemory, acknowledgement and forgiveness*. Springer, 2019.

³⁴ Hirsch, Marianne. "The generation of postmemory." *Poetics today* 29.1 (2008): 103-128.

спогадах і проживає те, що передувало їхньому народженню. Таким чином наслідки подій минулого тривають в сьогоденні.³⁵

Батьки Маріани Гірш вижили після Голокосту і часто вертались до подій минулого та описували їх. Знання про події Другої світової війни мали сильний вплив на сприйняття дослідниці, тож вона почала аналізувати минуле на основі власного досвіду, а також на прикладі творчості письменників і праць дослідників «другого покоління». Постпам'ять, пише вона, це не зовсім пам'ять — це штучний протез, який створюють для себе люди, травмовані непроговореною травмою батьків.³⁶

Вперше цей термін Маріанна Гірш використала 1990—х у одній із статей про графічний роман «Маус» Арта Шпігельмана, американського художника та письменника, а також сина уцілілих жертв одного із найбільших концтаборів «Аушвіц». Події пережитих трагедій не змогли загоїтись і мати автора вкоротила собі віку. Таке пережиття наштовхнуло Шпігельмана дізнатись у батька всю історію спогадів про травматичні часи та подати це у розповідному форматі комікса, де був би відсутній реалізм, а усі персонажі зображені звірями (євреї — мишами, німці — котами тощо). «Важливо, що Шпігельман ділиться з читачами не історією батьків, а історією свого запитування. Американець, дорослий та успішний, у якийсь момент відчуває потребу зрозуміти, що відбувалося на іншому континенті кілька десятиліть тому»³⁷, — резюмує дослідниця культурної пам'яті Оксана Довгополова.

Беручи до уваги питання Голокосту, ми звикли дивитись на нього через призму нерозголосу, незбагненності та апорії. Але якщо сортувати глобальніше, ми знайдемо інші способи парадигми, що видаватимуться дуже важливими, — зазначає Маріани Гірш у своєму інтерв'ю «Portraits»³⁸. Відчуття *винятковості* з призми «ми постраждали найбільше» — порівняльний аспект, який спливає не з

³⁵ Hirsch, Marianne. "The generation of postmemory." *Poetics today* 29.1 (2008): 103-128.

³⁶ Простори (не)перекладностей: пам'ять і зв'язок між поколіннями [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.verbum.com.ua/04/2021/from-generation-to-generation/untranslatibilities/>

³⁷ Простори (не)перекладностей: пам'ять і зв'язок між поколіннями [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.verbum.com.ua/04/2021/from-generation-to-generation/untranslatibilities/>

³⁸ « Portraits » - Marianne Hirsch [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=hseKCnMI9PE>

олюднення цього, а з фокусу на мовчанні і не проговореності, яка і веде нас до цієї ідеї *винятковості*. Фокус на мовчанні закриває в першу чергу бажання свідків говорити і розповідати свої історії. Тож зараз важливо досліджувати локальність історії, але з широко розплющеними очима, щоб побачити інші шляхи осмислення та пояснення.

І дивлячись на історію пам'яті з позиції сьогоденні, авторка висловлює наступне: «Як історія виживе без їхніх свідків? Друге покоління виконувало роль сторожа, але тепер ми повинні усвідомити, що самі передаємо історію третьому і робимо її доступною для інших, щоб пов'язати свої власні, дуже різні історії.»

Деякою мірою через призму постпам'яті пише у своїй книзі «Невдоволення меморіальною культурою» й Аляйда Ассман. Письменниця розглядає ситуацію коли діти переймають травматичний досвід своїх батьків, які живуть з «ідентифікацією себе як жертви»³⁹ у неусвідомлений спосіб. Наприклад, люди, що пережили Голодомор, ніколи не викидають їжі. Підсвідомо сформована звичка внаслідок *травматичних подій* транслюється у побуті з власними дітьми чи онуками і таким чином засвоюються в них. Така трансформація свідчить про іншу форму підтримання пам'яті, що проявляється у поведінці та мисленні і є особливо притаманною нашому суспільству.

Важливість зрозуміти вплив травматичного досвіду на подальше життя людей, концепт травми як такої та її вербалізації розглядатиметься у наступному підрозділі.

1.2 Травма та її вербалізація

Етимологічно, з грецької мови слово «травма» (*τραῦμα*) означає «рана, що вразила тіло». Проте з кінця XIX століття, цей термін став об'єктом дослідження у психології та психоаналізі, і як наслідок значних досягнень та відкриттів, новим і водночас вужчим розумінням «травми» стала «рана, що

³⁹ Ассман А. Новое недовольство мемориальной культурой / Алейда Ассман. – Москва: Новое литературное обозрение, 2016. – 617 с.

*вразила розум»*⁴⁰ — пише американська дослідниця, культурологиня і співавторка «Теорій травми» Кеті Карут у своїй праці «Unclaimed Experience: Trauma, Narrative and History» (укр. «Незатребуваний досвід: травма, розповідь та історія»). Поява нового значення згодом зацікавила соціологів, істориків та культурологів, що дало поштовх до його популяризації і поширення у соціогуманітарному знанні. Так наприкінці ХХ століття, новим міждисциплінарним знанням стали **студії травми** («trauma studies»)

Передумовами виникнення цього дослідження та його виходу за межі психології, стали усі ті злочини, суспільні катаклізмами, насильство та несправедливості проти людського життя у ХХ столітті. Американський дослідник та професор історії Девід Блайт пише: «як ніколи раніше, свідок чи жертва великого злочину є новим та визначальним рушієм пам'яті – й у правовому, й у моральному смислах»⁴¹, надаючи особливої уваги очевидцям страшних подій, які мали вплив на розвиток студій травми і пам'яті зокрема.

У рамках нової дисципліни з'являються такі категорії як індивідуальна, колективна та культурна травми. Якщо індивідуальна здійснюється на рівні психіки окремого індивіда, то колективна травма на рівні цілої спільноти, і через розрив зв'язків у ній пошкоджує відчуття єдності. Колективна травма, на думку соціолога Кайя Еріксона, є певним ударом по соціальному житті членів групи і зазвичай формується в уяві та пам'яті, що може проявлятися у спільному забутті чи навпаки зацикленні на цій травмі.⁴²

Культурна травма проявляється у зміні ідентичності та ціннісних орієнтацій членів групи у безповоротний спосіб внаслідок жахливої події, що залишила слід в індивідуальній та колективній свідомості⁴³. Таким чином, ця

⁴⁰ Caruth C. *Unclaimed Experience: Trauma, Narrative and History* / Cathy Caruth. – Baltimore : Johns Hopkins University Press, 1996 — с. 3

⁴¹ Blight David W. *The Memory Boom: Why and Why Now?* // *Memory in Mind and Culture*, ed. by Pascal Boyer and James V. Wertsch. – New York : Cambridge UP, 2009. с.244

⁴² Erickson K. *A New Species of Trouble: The Human Experience of Modern Disasters* / Kai Erickson. NY : Norton, 1994. с. 234

⁴³ Александер Дж. *Смыслы социальной жизни: Культурсоциология* / Джеффри Александер. – Москва : Практис, 2013. – 640 с. с. 255,

травма помітна у культурному просторі спільноти. Поняття культурної травми ввів в гуманітаристику польський соціолог Пйотр Штомпка.⁴⁴

Якщо спробувати окреслити універсальне значення травми, то спільними рисами між усіма існуючими поняттями буде вплив на свідомість, мислення та діяльність окремої людини чи цілої спільноти та її безповоротний характер. Використовуючи концепт травми, можемо говорити як і про певну травматичну подію, зафіксовану в часі (наприклад досвід втрати), так і про процес, що супроводжується тривалим осмисленням та переживаннями. Стосовно останнього, сучасна дослідниця студій травми Кеті Карут висловлює припущення про ефект запізненої реакції на події такого характеру. На її думку, спогади про травматичне минуле не можуть повністю інтегруватись у реальне життя людини⁴⁵, адже «їм немає місця ні в минулому, в якому травма не повністю усвідомлена, ні в теперішньому, в якому її точні образ і зображення не повністю зрозумілі»⁴⁶. Тобто людина, не усвідомивши травму в момент її пережиття, постійно відкладає прийняття через певну функцію, але тим самим лише уповільнює вихід з цих нав'язливих страждань. Як наслідок цього ми можемо спостерігати як на дуже глибинному рівні травматичний досвід у вигляді «психологічного спадку» переходить із покоління в покоління. «Травма як тінь, що присутня в душах людей, і ця тінь потрапляє в душі їхніх близьких»⁴⁷ — висловлюється стосовно цього доктор психології та спеціаліст з психодрами Пітер Келлерман.

Як наслідок виникає важливий обов'язок працювати з цими травматичними «слідами історії» через спроби вербалізації. Американська дослідниця – літературознавець і культурологиня Шошана Фельман називає ХХ ст. посттравматичним, наголошуючи, що «провідна дискурсивна модель,

⁴⁴ Штомпка П. Культурная травма в посткоммунистическом обществе (статья вторая) // Социс. 2001. № 2. С. 3—12.

⁴⁵ Cathy Caruth et al., *Trauma: Exploration in memory* (Baltimore: John Hopkins UP, 1995), с. 288;

Cathy Caruth, *Unclaimed Experience: Trauma, Narrative and History* (Baltimore: John Hopkins UP, 1996), с. 168.

⁴⁶ <https://www.holodomorstudies.com/discussion2.html>

⁴⁷ Гойт Т. В. и др. Общество и коллективная травма: Семинар Питера Келлермана / Т. В. Гойт, П. П. Горностай, Е. В. Кистаева // Психодрама и современная психотерапия. – 2005. с. 141

яка апіорі йому властива, – це свідчення»⁴⁸. Адже «невимовні рубці, що залишилися на окремих людях і цілих суспільствах, очікують на оприлюднення, свідчення та справедливість»⁴⁹ — додає професор історії Девід Блайт.

Тож дослідження травми через її проговорення і наративізацію мають виконувати терапевтичну функцію, «лікувати» розмовою. І ми, як наступне покоління повинні бути відповідальними за процес пропрацювання травматичних подій наших попередників. У який спосіб і за допомогою яких методів здійснити це, йтиметься у наступному підрозділі.

1.3 Усна історія як метод

Споконвіків люди оповідали власні історії вербально. Передача і поширення інформації усно, з вуст в уста, не втратила своєї актуальності навіть з розвитком писемності, появою друку, ба більше навіть у наш час з існуванням безлічі інших засобів зв'язку. «Усі в той чи той спосіб оповідають про минулі події, тлумачать їх, надають їм значення, підтримуючи живу колективну історію.»⁵⁰ — пише теоретик усної історії Роналд Гріл у своїй праці «Обгортки звуку: мистецтво усної історії» («Envelops of Sound: The Arts of Oral History»)

Сам метод усної історії полягає у фіксації суб'єктивного досвіду та знання окремої людини за допомогою проведення глибинного інтерв'ю біографічного характеру, наративізації та вербалізації.

Не зважаючи на те, що сам термін «усна історія» використовувався іншими дослідниками й раніше, перший хто вжив це поняття саме в академічному апараті у 1938 році був Алан Невінс, американський історик та журналіст. Йому можна і завдячувати появі та поширенню «усної історії» як самостійної ділянки в академічному середовищі⁵¹, а у 1948 році створенні

⁴⁸ Felman, Shoshana, and Dori Laub. *Testimony: Crises of witnessing in literature, psychoanalysis, and history*. Taylor & Francis, 1992. c.5,

⁴⁹ c.248, Blight David W. *The Memory Boom: Why and Why Now?* // *Memory in Mind and Culture*, ed. by Pascal Boyer and James V. Wertsch. – New York : Cambridge UP, 2009

⁵⁰ Grele, Ronald J. Preface to the Second Edition, in: Grele, Ronald J. (ed.) *Envelops of Sound: The Arts of Oral History*. Chicago: Precedent, 1991. P. 15

⁵¹ Оксана Кісь. Усна історія: становлення, проблематика, методологічні засади // *Україна Модерна*. – Т. 11. 2006 – С. 7-24

Центру дослідження усної історії при Колумбійському університеті у Нью-Йорку. Роками пізніше, коли нова дисципліна переживатиме стрімкий розвиток, Алан Невінс обумовить причини та передумови її появи у статті «Усна історія: як і чому вона була народжена», серед яких є технічний прогрес, що призвів до масового використання засобів передачі інформації, а також до удосконалення пристроїв фіксації усної історії.⁵²

Сьогодні усна історія затвердила свій статус і як метод для дослідження, що працює з емпіричним матеріалом, і як окрема галузь знання з міждисциплінарним характером. Роль усної історії в межах інших наук є дуже важлива, адже вона працює на перетині етнографії, соціології, психології, політології, мовознавства тощо.

Практика застосування усної історії як методу дослідження існує в країнах Європи та Америки вже понад півстоліття, у той час як в українському просторі вона почала використовуватись лише на початку 1990—х років. Щодо такого розвитку подій пише українська дослідниця та літературознавчиня Оксана Пухонська: «Українське пострадянське суспільство починає активно шукати шляхи моделювання культурного простору, трактуючи своє відношення до минулого досить вибірково. До уваги здебільшого беруться героїчні сторінки історії, що апелюють до існування власної державності. Недавнє ж минуле і надалі залишається занадто болючим, аби бути проговореним. З одного боку, такий підхід можна виправдати страхом повторного переживання травм, досвідчених в результаті колоніальної політики тоталітарного режиму СРСР, з іншого – давалася взнаки десятиліттями переписувана та змінена історія»⁵³

Але після двох десятиліть застосування методу усної історії у академічних колах нашого суспільства, вона стала затребуваною дисципліною в

⁵² Nevins, Allan. Oral History: How and Why It Was Born, in: Dunaway, David K. and Willa K. Baum (eds.) Oral history: An Interdisciplinary Anthology. 2nd ed. California: Alta Mira Press, 1996. P. 29—38

⁵³ Пухонська О. Я. Травматична пам'ять культури та її літературна репрезентація / О. Я. Пухонська // Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія : Філологічна. - 2016. - Вип. 62. - С. 289-292. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2016_62_106

науковому знанні і джерелом для дослідження різних напрямів соціогуманітарного знання.⁵⁴

«Коротка історична епоха живих свідків скоро закінчиться. Але чи наблизяться до «природного» кінця і спогади про цю епоху?»⁵⁵ — задається важливим питанням Аляйда Ассман у своїй праці «Простори спогаду. Форми та трансформації культурної пам'яті». З огляду опрацьованої основоположної теорії студій пам'яті та травми, ці напрямки посідають вагоме місце в сучасній гуманітаристиці і відіграють важливу роль у формуванні ідентичності людини та цілих спільнот.

Концепти пам'яті і травми досліджують та відкривають, а підкріпившись методологічною рамкою усної історії проговорюють та усвідомлюють.

⁵⁴ Грінченко Г., Реброва І., Романова І. Усна історія в пострадянських дослідницьких практиках / Г. Грінченко., І. Реброва., І. Романова // Український історичний журнал. – К.: Інститут історії України НАН України, 2012. – № 4. – С. 172 – 187. с. 172—173

⁵⁵ Ассман А. Простори спогаду. Форми та трансформації культурної пам'яті / А. Ассман. – К.: Ніка-Центр, 2012. – 440 с.

РОЗДІЛ II.

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ СПОГАДІВ ТА ЇХ АНАЛІЗ

2.1. Введення в контекст історичних подій. Родинна історія

Щоб здійснити аналіз вербалізованих та записаних спогадів очевидиці, Стефанії Брев'як про власне травматичне минуле, важливо ввести читача в історичний та родинний контексти, що є головним завданням цього підрозділу.

В якості джерел були узяті стаття, написана Стефанією Брев'як та її братом у 2012 році як наративний опис власних свідчень пережитих подій, а також проведене біографічне інтерв'ю в рамках цієї дипломної роботи.

У часи Другої світової війни і післявоєнний час Україну охопили хвилі масових депортацій мирного населення з боку комуністичного режиму. Така історія не оминула і родину авторки цієї роботи.

Богдан Пастух (1945 — 2014) та Стефанія Брев'як, (1939) що є рідними брат та сестрою, а також дідусем та тіткою авторки відповідно, були народжені на хуторі Велин, Бродівського району, Львівської області. З початком розгортання Другої світової війни на місцевих околицях, до лав підпільно—бойової діяльності вступає батько Іван Пастух з псевдом «Гонта» та рідний брат матері Олекса Сітка, з асевдом «Підкова». Останній за час тривалої боротьби став сотником УПА, керівником кількох районних та Бродівського надрайонного проводів ОУН.

У серпні 1945 році, в бої проти Червоної армії в селі Руда—Брідська, вбивають Івана Пастуха, батька.

«Я була зовсім мала, але добре пам'ятаю, як в цю ніч мало хто спав, чути було як строчили кулемети і рвались гранати, небо палало від ракет. А ранком нам повідомили, що вбито і нашого тата. Це було близько шести кілометрів від нашого хутора. Тіла позвозили на цвинтар в селі Руда—Брідська. Я з мамою прибігли туди і побачили шість вбитих повстанців. Всі були роздягнуті та роззуті, тільки в нижній білизні. Вночі їх

поховали в одній могилі. З того часу мама, в небезпеці вивезення в Сибір, була змушена переховуватись і ми не завжди ночували вдома»⁵⁶ — згадує і пише в свідченнях сама Стефанія Брев'як. Так розпочалось розслідування на сім'ю Пастухів, а саме Стефанію, Богдана, їхню матір та дідуся як на родичів членів УПА та ОУН.

Такий хід подій призвів до кількарічних переховувань, що супроводжувались ночівлями надворі навіть в найлютіші морози, самотністю та частими голодування, аж до 1952, коли у лютому місяці озброєнні солдати прийшли вночі і віддали наказ зібрати найнеобхідніші речі. У вантажних машинах Стефанію, Богдана, їхню маму та дідуся привезли до Львова, у пересильну тюрму на вулиці Замарстинівській.

«Камери були сирі і холодні, підлога з цементу. Як лягали спати, на цемент стелили хто, що мав. Спали один біля одного. Їсти давали вівсяну кашу і дуже солону рибу. Маму часто викликали на допити, щоб вивідати щось про «Підкову» [Олексу Сітку], переконували, щоб з їх допомогою вплинула на нього зголоситись, тоді нас відпустять. Після виснажливої психологічної обробки мама поверталась до нас вимучена, засмучена, часто із сльозами на очах»⁵⁷

Після двох місяців перебування в тюрмі, на самі Великодні свята 1952 року сім'ю Пастухів у товарних вагонах депортують на Сибір, а саме в місто Ішим, Тюменської області, РРФСР.

Помешкання як такого у родини не було, тимчасово надали куток на підлозі в сінях у когось з місцевих. Їхні продукти, привезені зі собою швидко закінчились, доводилося голодувати допоки їхня матір самостійно не посадила город з чого знайшла чи обміняла. Сама ж вона удень працювала на колгоспних полях, а вночі сторожем на коров'ячі фермі, та попри це грошей на все не вистарчало. Стефанія Брев'як згадує, як не було за що купити одяг та взуття і молодший брат Богдан, «коли приходив зі школи, знімав валянки, а я [Стефанія]

⁵⁶ Наші герої – родини Олекси Сітки «Підкови» та Івана Пастуха «Гонти» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://sites.google.com/a/vox—populi.com.ua/newspaper/rubriki/istoria/operacia—visla/nasigeroierodiniioleksisitikpidkovitaiivanapastuhagontiaivtoribrevakstefaniaipastuhbogdan>

⁵⁷ Там само.

взувалась в них і бігла теж у школу, пощастило, що вчилась в другу зміну.»⁵⁸

За шість років життя на Сибірі Стефанії, молодшому брату Богдану, та їхній матері (дідусь помер незадовго після приїзду на Сибір) довелося пережити суворі зими без опалення, переїзди у різні селища у пошуках житла, знуцання у школах та страшні хвороби, які відбилися на здоров'ї та згадували про себе навіть по поверненню додому.

Після приїзду в Україну, у сім'ї не було майна та дому, адже їх забрали ще перед від'їздом. «Було знову важко починати все з нуля, але це вже було на рідній землі. Пережито було багато, але ми вижили, піднялись на ноги.»⁵⁹

Уже в часи незалежної України, коли пам'ять про травми минулого перестали замовчувати, дідусь разом з тіткою у 2012 році публікують опис свідчень пережитих подій у статті «Наші герої – родини Олекси Сітки «Підкови» та Івана Пастуха «Гонти», розуміючи необхідність зберегти пам'ять для своїх нащадків.

Таке висвітлення подій сформувало основу розуміння контексту історичних подій, що необхідний в аналізі, який здійснюватиметься у наступному підрозділі.

2.2. Спогади про травматичне минуле та їх вербалізація: аналіз інтерв'ю.

Серед завдань роботи було передбачено проведення інтерв'ю для отримання джерела якісних первинних даних.

Респонденткою інтерв'ю була тітка авторки роботи та очевидиця травматичних подій минулого Стефанія Брев'як, що народжена 1939 року на хуторі Велин, Бродівського району, Львівської області і зараз проживає у м. Львів.

Інтерв'ю було глибинне, біографічне, напівструктуроване з відкритими питаннями, а метод що був застосований — усної історії.

⁵⁸ Наші герої – родини Олекси Сітки «Підкови» та Івана Пастуха «Гонти» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://sites.google.com/a/vox—populi.com.ua/newspaper/rubriki/istoria/operacia—visla/nasigeroierodinioleksisitkipidkovitaiivanapastuhagontiaivtoribrevakstefaniaipastuhbogdan>

⁵⁹ Там само.

За основу взято рекомендації із розділу «Як проводити інтерв'ю» книги «Роблення усної історії» («Doing Oral History») почесного історика Сенату Сполучених Штатів Доналда Річі, «Посібник з інтерв'ювання життєвої історії», опублікований в книзі «Голос минулого. Усна історія» («The Voice of the Past. Oral History») британського соціолога та історика Пола Томпсона, а також напрацювання «Усна історія: Методичні рекомендації з організації дослідження: Для студентів і аспірантів» української докторки історичних наук Гелінади Грінченко.

Розроблений питальник знаходиться у Додатку 1, доступ до відеозапису з проведеним інтерв'ю у Додатку 2.

Структура інтерв'ю складалась з семи блоків. Кожний блок стосувався певного етапу в житті респондентки чи пережитого досвіду, відповідно був поділений за її місцем перебування/проживанням хронологічно. Перший блок оповідав про батьків респондентки, її родину, раннє дитинство та період переховування після смерті батька. Локально це стосувалось рідного села та його околиць. У другому блоці респондентка описувала час перебування у пересильній тюрмі разом з сім'єю у Львові після арешту. Третій блок стосувався двотижневого транспортування її та членів родини на схід у товарних вагонах. Четвертим блоком була розмова про спогади безпосередньо з Сибіру: умови життя на спецпоселенню, навчання, культурне дозвілля та релігійне життя там. У п'ятому блоці Стефанія Брев'як розповідає про повернення додому, перші тижні та місяці «життя після». Локально це місто Львів. Шостий блок стосувався виключного першого досвіду озвучення травматичних подій минулого, спроби проговорення їх з близькими та не тільки, публічне оприлюднення. Останній сьомий блок мав на меті дізнатись про думку респондентки щодо сучасної війни в країні, про відлуння досвіду і потребу пам'ятати. Усі блоки містили відкриті питання щодо ставлення респондентки до подій навколо та були тільки описового характеру.

Отримані відповіді та коментарі були опрацьовані і проаналізовані відповідно до закладеної теоретичної рамки роботи. На основі цього, можна

висновити наступне. Стефанія Брев'як не надає власному травматичному досвіду найбільшого значення. При запитаннях виключно індивідуального характеру, що стосувались процесу пережиття тої чи іншої ситуації, вона завжди робила відступ у сторону родинної історії і за можливості розповідала все, що пам'ятає про події зв'язані з підпільно—бойовою діяльністю у селі. В усвідомленні респондентки, її власна історія є менш важливою, ніж батькова чи дядькова. Це свідчить про певний бар'єр до усвідомлення своєї історії на користь звернення до власної постпам'яті. У межах постпам'яті можемо зазначити і про відсутність «звинувачень» в бік батьків чи родичів, замість них є лише повне прийняття та розуміння ситуації. Те, що пережила в дитинстві Стефанія Брев'як разом з молодшим братом в її уявленні «нормалізується» і пояснюється тим, що найбільшого покарання зазнала не вона, а її батько, матір та усі інші родичі. Водночас розгляд травматичних подій крізь призму усього життєвого шляху здатне до переосмислення і ширшого усвідомлення, адже в такому випадку ставиться оповідачкою коло питання «як ми вижили і пережили це?».

Під час відповідей, що супроводжувались описом пережитих подій, респондентка часто приписувала себе до певних спільнот і говорила від імені цього «колективного ми». Наприклад: «ми, ті хто репресовані», «ми ті, хто пережили», «ми, ті хто постраждали». Така позиція резонує до теорії спільнот долі німецького філософа та соціолога Георга Зіммеля, що полягає у розділенні стратегії власного життєвого шляху з іншими, і водночас свідчить про те, що пам'ять відіграє важливу роль в самоідентифікації людини. Оксана Довгополова стосовно цього пише наступне:

«Людина перебуває відразу в кількох вимірах часу, зокрема в повсякденному з його позірною випадковістю й історичному, де зміни вже неможливі. Для свого життєвого проекту вона обирає з повсякдення й історії те, що визнає власним життям, поєднуючи час і те, що поза часом. Те, що трапилося з нею самою, може в цьому контексті бути витлумачене як прояв історичних сенсів; вдаючись до таких інтерпретацій, людина поступово

обмежує розмаїття життєвих стратегій, обирає спільноту, частиною якої готова вважати себе. Утілення такої приналежності до певної «спільноти долі» споріднює життєвий жест людини з художнім актом, який поступово стає імперативним і підштовхує до практично автоматичного вибору, який відповідає загальній стратегії спільноти.»⁶⁰

Опираючись не лише на дані з інтерв'ю, але й на включене спостереження, можемо засвідчити важливу роль такого носія пам'яті як тіло. У побуті Стефанії Брев'як присутні такі звички як тепло одягатись, не викидати їжі та мати запаси продуктів на потім, що притаманні більшості старшого покоління у нашому суспільстві. Така поведінка може відгукуватись в досвіді багатьох, адже ми говоримо про спільноту.

І незважаючи на те, що в суспільстві вже з'явився діалог розголосу страшних сторінок минулого і тема депортацій та репресій є відома нашому суспільстві, в очевидців цих подій, зокрема у респондентки інтерв'ю, проговорення травм далі супроводжуються болем та слізьми, адже час «оприямивання» прийшов надто пізно.

⁶⁰ Причетність до спільноти: про історичну пам'ять і здатність обирати [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.verbum.com.ua/01/2019/how-we-remember/historical-memory/>

РОЗДІЛ III.

ПРОЄКТ ВИСТАВКИ

Зацікавленість продовжити роботу над обраним дослідженням та бажання переосмислити напрацювання у візуальний проект стали передумовами для створення виставки «Відкриваючи власне минуле»

Таким чином фінальним завданням цієї дипломної роботи стало заповнення заявки для подачі на індивідуальний конкурс цього проекту. Заявка, що взята за основу, є запропонована грантовою програмою «Культурна спадщина» Українського культурного фонду, що пропонує лот кроссекторального проекту зі збереження культурної спадщини. Серед пріоритетів цього конкурсу є вивчення, збереження та популяризація нематеріальної культурної спадщини через нові форми та підходи, якому і відповідає розроблений проект виставки.

Одним із обов'язкових завдань для подачі апікаційного пакета є опис концепції проекту, що передбачає прописування теми, мети та завдань. До уваги також взяті критерії експертного оцінювання культурно—мистецьких проєктів: актуальність та унікальність проєкту, його опис, цільові аудиторії, сталість проєкту та проєктні ризики. На основі наведених параметрів буде заповнена заявка на конкурс.

На даному етапі буде відсутня інформація стосовно організації—заявника, покрокового робочого, фінансового та комунікаційного плану та інструментів моніторингу реалізації.

3.1 Опис проєкту та цільові аудиторії

Джерелом формування проєкту «Відкриваючи власне минуле» буде історія моєї, як авторки виставки, родинної історії та її травматичний досвід. А саме записи спогадів моєї тітки, Стефанії Брев'як, їх аналіз, що здійснений у другому розділі цієї роботи, нарративний опис свідчень мого дідуся та його

сестри, Богдана Пастуха та Стефанії Брев'як, щодо часів переховування та репресії, а також здійснених у майбутньому наступних **завдань**: пошук та дослідження архівних документів та фотографій, аналіз історичних передумов, виїзд у поле з метою дослідити ширший контекст подій від знавців локальної історії, а також спроба інтерв'ювання інших членів родини, що були жертвами комуністичного режиму

Проект виставки «Відкриваючи власне минуле» ставить за **мету** на прикладі життя однієї людини, розповісти про події травматичного минулого цілої спільноти і закликати досліджувати свої родинні історії. Саме тому у назві проєкті фокус наводиться на концепцію «власного», що водночас стоїть на перетині «мого» та «спільного»: власного минулого родини, громади, народу тощо. Усі ми причетні до творення історії і перенесенням спогадів минулого до культурної пам'яті, а отже ділитись цим є як ніколи актуальним.

Таким чином належним та адаптивним до мети форматом виставки є створення експозиції з поєднанням лабораторії. Останній можна запозичити з проєкту «Лабораторія дитинства» Музею Міста (м. Львів), чий простір був майданчиком для збирання інформації містян Львова, на основі яких куратори створили виставку «Подорож героя. Останній тиждень літа».

Відповідно ідеї концепту виставки «Відкриваючи власне минуле», що ще перебувають на етапі розроблення, виглядатимуть наступним чином.

Блок експозиції буде представлений залами наповненими матеріалами, зібраними за час дослідження. За основу формування цієї частини візьметься відеозапис спогадів тітки Стефанії Брев'як у їх хронологічній послідовності, що надасть виставці часової протяжності, а також її наративний опис свідчень, що буде представлений у візуальній формі і доповнений документами, фотографіями тощо. Для цього будуть використані сучасні та інноваційні практики створення експозицій. Цей блок виставки буде у певній мірі відвертим, задля того аби дати поштовх до пригадування та дискусії у відвідувачів. Тож наступна частина виставки (лабораторія) буде простором і можливістю почути та записати персональні історії. Блок буде представленим у

кількох кімнатах, де кожна через різні формати та інтеракцію запрошуватиме ділитися інформацією про своє чи родинне минуле. Передбачтиметься зони інтерв'ювання із необхідним обладнанням для відео та звукозапису, сканування, оцифрування фотографій і документів, що відвідувачі можуть принести зі собою, зона де можна буде також і письмово залишати історії та відповідати на питання, кімната з психологом, а також місце де відбуватиметься аналіз та оприявлення почутого та отриманого.

Долучитися до лабораторії зможуть усі, що є пам'ятають від своїх батьків/родичів чи безпосередньо самі мали досвід пережиття травматичних подій на території нашої країни/в депортації у воєнний і післявоєнний період, а також мають свідчення вигляді фотографій чи документів. Відвідувачі мають бути готові ділитися чесними історіями.

Усі труднощі, що можуть виникнути в процесі комунікації та залучення до проекту старшого покоління, команда бере на себе та подбає про їх усунення та максимально комфортне перебування усіх відвідувачів. Також до уваги буде взято те, що представники старшого покоління, що захочуть приєднатись до проекту і поділитись власним досвідом матимуть труднощі з тим, щоб бути присутнім самим на лабораторії. У такому випадку буде задіяна окрема команда людей для роботи на виїзді.

Дуже важливим етапом буде створення онлайн—платформи з форматом діджиталізованої виставки, що функціонуватиме паралельно з основною і міститиме ті ж самі елементи експозиції та лабораторії, відобразатиме таку ж концепцію, але у віртуальній спосіб. Вона буде наповнюватись поступово, в залежності від надходження матеріалів від відвідувачів виставки та їх аналізу. Втіленням цієї ідеї передбачає співпрацю з командою розробників веб—платформ, художників—ілюстраторів та дизайнерів.

Якщо виставка базується на пам'яті про травматичне минуле моєї родини, а разом із тим спільноти, то важливим стає працювати саме з цією **цільовою аудиторією**. У нашому випадку це є населення міста Броди (Львівської області) та його околиць. Таким чином проведення проекту планується саме там,

наприклад у виставкових залах історико—красознавчого музею в палаці Бродівського замку.

Готовність їх йти на діалог мешканців Бродів та населених пунктів поруч, активна участь у соціокультурних подіях та комеморативних практиках свідчить про зацікавленість відкривати та осмислювати власне минуле через нові культурні проекти. Для цієї локальної спільноти дуже важливим є збереження пам'яті, що проявляється у встановленні меморіальних об'єктів, пам'ятних знаків, вшануванні місцевих Героїв та пам'ятних днів.

Проведення виставки «Відкриваючи власне минуле» ставить собі за **цілі** продовжити діалог, що вже розпочатий у суспільстві, як на локальному так і на національному рівні. Своїм прикладом наголосити, що такі теми, зокрема злочини комуністичного режиму, мають вийти із рамок «табуєваних» і отримати шанс на проговорення. Також на основі зібраних свідчень та інформації, здійснити аналіз та оприлюднити результати на онлайн—платформі. І звісно, що цим «архівом» стати корисними для майбутніх культурних ініціатив чи вже існуючих усноісторичних проектів, які активно працюють над збереженням пам'яті, зокрема віртуальна виставка «Депортація»⁶¹ громадської організації «Після тиші», проекти «Непочуті»⁶² та «Втрачене дитинство»⁶³ меморіального музею Територія Терору, платформа культури пам'яті «Минуле / Майбутнє / Мистецтво»⁶⁴ тощо.

3.2 Унікальність та актуальність

Важливо зазначити, що на відміну від інших проектів, які інституційно працюють з матеріалами студій пам'яті та травми, проект виставки

⁶¹ Віртуальна виставка «Депортації. Візуальна пам'ять» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://aftersilence.co/deportation-ua/>

⁶² Усноісторичний проект [Електронний ресурс] – Режим доступу: #непочуті <https://museumterror.com/projects/tabir/>

⁶³ Проект «Втрачене дитинство» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://lostchildhood.org.ua/uk/%d0%b3%d0%be%d0%bb%d0%be%d0%b2%d0%bd%d0%b0/?fbclid=IwAR2HSKu8Q1Z0tRuNbe9I3b9T6vutfd-mmxyA5dH18ACnlq5GEkTls7wHiU>

⁶⁴ Платформа культури пам'яті Минуле / Майбутнє / Мистецтво [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.pastfutureart.org/>

«Відкриваючи власне минуле», як і уся дослідницька робота торкається моєї родинної історії і безпосередньо працює із моєю постпам'яттю.

Таким чином **унікальністю** проєкту стане *нестандартний підхід* у формуванні основи виставки «Відкриваючи власне минуле», що полягає у перенесенні акценту зі звичної нам оповіді про очевидця подій та його спогади (у нашому випадку Стефанії Брев'як) на мою, як авторки виставки, постпам'ять: відображення власного сприйняття та переосмислення травматичних спогадів моєї тітки. У виставці промовлятиме автор, а не третя особа.

Актуальність цього проєкту полягає у готовності українського сучасного суспільства відкривати власне минуле. Про це свідчать результати соціологічного опитування, проведеного у 2018 році в рамках проєкту «Історичні культури в процесі змін»⁶⁵. Чотири з п'ятих опитуваних підтвердили своє зацікавлення до минулого власної родини і зазначили, що «голос очевидця» викликає чи не найбільшу довіру як до джерела історичних знань.

Водночас тема злочинів комуністичного режиму у воєнний і післявоєнний час є досі не до кінця проговореною та глибоко сидить у пам'яті очевидців тих травматичних подій, а отже є дуже важливою для її прийняття та олюднення сьогодні у різних візуальних формах, серед яких є формат виставки.

Як зазначає Аляйда Ассман, саме функціональна пам'ять, що здатна до реконструкції спогадів, «породжує сенси та орієнтована на майбутнє»⁶⁶, а отже сьогодні нам як ніколи потрібні такі ретранслятори пам'яті, які були б містком між минулим та сучасним. Наявність таких практик, в нашому суспільстві відкривало б не лише нове та переосмислене знання про історичне минуле, а також стало б суспільною терапією і можливістю подолати травми в ході їх проговорення та висвітлення.

⁶⁵ Історичні культури в процесі змін: узгодження пам'яті, історії і ідентичності в сучасній Центрально-Східній Європі [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.lvivcenter.org/researches/historical-cultures/>

⁶⁶ Ассман А. Простори спогаду. Форми та трансформації культурної пам'яті / А. Ассман. – К.: Ніка-Центр, 2012. – 440 с.

3.3 Сталість проєкту та проєктні ризики

Сталість проєкту була зазначена у першому підрозділі, що передбачає подальшу роботу зі зібраними матеріалами у вигляді досліджень, аналізу та оприлюднення результатів на медіа-платформі, що буде мати вільний онлайн доступ — про що і свідчить подовження довгострокового впливу проєкту.

Внутрішніми ризиками проєкту, які можуть вплинути на його реалізацію є відсутність попереднього досвіду кураторства у мене, як авторки виставки. Аби запобігти цьому, необхідно детально вивчити інші досвіди схожих виставок, їхні переваги та недоліки, налагодити постійну комунікацію всередині команди, слідувати робочому плану та зустрічам з експертами.

Зовнішніми ризиками є нестабільність ситуації в країні та війна, що можуть завадити втілити проєкт у відповідному форматі.

ВИСНОВКИ

Метою цієї дослідницької роботи було відкрити та переосмислити власне минуле через вербалізацію травматичних спогадів, їх аналіз та олюднення. Для цього було сформовано теоретичне підґрунтя студій пам'яті та травми, їхніх основних концептів та теорій дослідження. Застосовуючи метод усної історії, було проведене глибинне, напівструктуроване інтерв'ю та проаналізовано крізь призму закладеної теоретичної рамки. Здійснене дослідження вказує на наступні висновки:

1. Спогади про травматичне минуле потребують наративізації та вербалізації, для того аби стати усвідомленими та перейти з комунікативної пам'яті у довготривалу культурну, адже епоха живих свідків скоро закінчиться і досвід очевидців подій стане під загрозою цілковитого зникнення.

2. Робота з постпам'яттю полягає у зверненні до джерела пам'яті — первинних спогадів та свідчень, у його проговоренні, аналізі, переосмисленні, а також оприявленні.

3. Інтерпретація минулого є завжди відсуванням завіси, олюдненні прихованого. Саме тому розроблений в рамках цієї роботи проєкт виставки “Відкриваючи власне минуле” має на меті продовжити діалог, що вже розпочатий у суспільстві, як на локальному так і на національному рівні. Своїм прикладом хоче наголосити, що теми злочинів комуністичного режиму, і не тільки, мають вийти із рамок «табуйованих», отримати шанс на проговорення, тим самим дати заклик досліджувати власні родинні історії.

4. Незважаючи на те, що в суспільстві вже з'явився діалог розголосу травматичних подій і тема депортацій та репресій є відома, проговорення та наративізація цих травм далі супроводжуються болем та слізьми, так як час на “оприявлення” прийшов надто пізно. Таким чином гіпотеза, що була озвучена на початку роботи не може бути цілком підтверджена, так як дослідження не дає можливості загоїти рани очевидцям травматичних подій

минулого століття, тим не менш має шанс дати таку можливість наступним поколінням, щоб розкрити та переосмислити їх.

5. Пам'ять відіграє важливу роль у самоідентифікації людини, стає опорою цінностей та відкриває перспективу творення національної свідомості окремих людей та цілих спільнот.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Історичні культури в процесі змін: узгодження пам'яті, історії і ідентичності в сучасній Центрально-Східній Європі [Електронний ресурс] – Режим доступу:
<https://www.lvivcenter.org/researches/historical-cultures/>
2. Слухати, чути, розуміти: усна історія України ХХ—ХХІ століть: зб. наук. праць/ за наук. ред. докторки істор. наук. Г. Грінченко. — Київ: ТОВ «АРТ КНИГА», 2021. - 352 с., с. 59
3. Winter, J. (2001). The memory boom in contemporary historical studies. *Raritan*, 21(1), 52.
4. Ассман А. Простори спогаду. Форми та трансформації культурної пам'яті / А. Ассман. – К.: Ніка-Центр, 2012. – 440 с.
5. Provost Lecture - Jeffery Olick: What is Memory Studies? [Електронний ресурс] – Режим доступу:
https://www.youtube.com/watch?v=FdU_hYosb4o&t=361s
6. Хальбвакс М. Социальные рамки памяти / Пер. с фр. и вступ. статья С.Н. Зенкина. –М.: Новое издательство, 2007. – 348 с.
7. Причетність до спільноти: про історичну пам'ять і здатність обирати [Електронний ресурс] – Режим доступу:
<https://www.verbum.com.ua/01/2019/how-we-remember/historical-memory/>
8. Nora, Pierre. "Between memory and history: Les lieux de mémoire." *representations* 26 (1989): 7-24
9. Киридон А.М. Студії пам'яті у сучасній гуманітаристиці: історія становлення / А.М. Киридон // Український історичний журнал. - 2017. - № 4. - С. 150. - Режим доступу:
http://resource.history.org.ua/publ/UIJ_2017_4_11
10. Нора П'єр Теперішнє, нація пам'ять / П'єр Нора ; пер. із фр. А. Рєпи. – К. : ТОВ «Видавництво «КЛЮ»», 2014. – С. 187, с. 70
11. Ассман Я. Культурная память: Письмо и память о прошлом и

- политическая идентичность в высоких культурах древности / Ян Ассман ; [пер. с нем. М. М. Сокольской]. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 368 с,
12. Assmann J. Communicative and Cultural Memory / Jan Assmann // Cultural Memory Studies An International and Interdisciplinary Handbook / Erll A.. – Berlin/New York, 2008. – (de Gruyter) 422 с. – (de Gruyter).
 13. Вербицька П. Культурна пам'ять як чинник конструювання ідентичності в умовах трансформації українського суспільства / Поліна Вербицька // Historical and Cultural Studies. — Lviv : Lviv Politechnic Publishing House, 2018. — Vol 5. — No 1. — P. 15–22.
 14. NITMES – Cultural Memory [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.youtube.com/watch?v=Hjwo7_A——sg
 15. Frosh, Stephen. *Those who come after: Postmemory, acknowledgement and forgiveness*. Springer, 2019.
 16. Простори (не)перекладностей: пам'ять і зв'язок між поколіннями [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.verbum.com.ua/04/2021/from-generation-to-generation/untranslatabilities/>
 17. « Portraits » - Marianne Hirsch [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=hseKCnMI9PE>
 18. Ассман А. Новое недовольство мемориальной культурой / Алейда Ассман. – Москва: Новое литературное обозрение, 2016. – 617 с.
 19. Caruth C. *Unclaimed Experience: Trauma, Narrative and History* / Cathy Caruth. – Baltimore : Johns Hopkins University Press, 1996
 20. Blight David W. *The Memory Boom: Why and Why Now?* // *Memory in Mind and Culture*, ed. by Pascal Boyer and James V. Wertsch. – New York : Cambridge UP, 2009. с.244,
 21. Erickson K. *A New Species of Trouble: The Human Experience of Modern Disasters* / Kai Erickson. NY : Norton, 1994
 22. Александер Дж. *Смыслы социальной жизни: Культурсоциология* /

- Джеффри Александер. – Москва : Праксис, 2013. – 640 с. с. 255,
- 23.Штомпка П. Культурная травма в посткоммунистическом обществе (статья вторая) // Социс. 2001. № 2. С. 3—12.
- 24.Гойт Т. В. и др. Общество и коллективная травма: Семинар Питера Келлермана / Т. В. Гойт, П. П. Горноста́й, Е. В. Кистаева // Психодрама и современная психотерапия. – 2005. с. 141
- 25.Felman, Shoshana, and Dori Laub. *Testimony: Crises of witnessing in literature, psychoanalysis, and history*. Taylor & Francis, 1992.с.5
- 26.Grele, Ronald J. Preface to the Second Edition, in: Grele, Ronald J. (ed.) *Envelops of Sound: The Arts of Oral History*. Chicago: Precedent, 1991. P. 15
- 27.Nevins, Allan. Oral History: How and Why It Was Born, in: Dunaway, David K. and Willa K. Baum (eds.) *Oral history: An Interdisciplinary Anthology*. 2nd ed. California: Alta Mira Press, 1996. P. 29—38
- 28.Грінченко Г., Реброва І., Романова І. Усна історія в пострадянських дослідницьких практиках / Г. Грінченко., І. Реброва., І. Романова // Український історичний журнал. – К.: Інститут історії України НАН України, 2012. – № 4. – С. 172 – 187. с. 172—173
- 29.Пухонська О. Я. Травматична пам'ять культури та її літературна репрезентація / О. Я. Пухонська // Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія : Філологічна. - 2016. - Вип. 62. - С. 289-292. - Режим доступу:
http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2016_62_106
- 30.Оксана Кісь. Усна історія: становлення, проблематика, методологічні засади // Україна Модерна. – Т. 11. 2006 – С. 7-24
- 31.Наші герої – родини Олекси Сітки «Підкови» та Івана Пастуха «Гонти» [Електронний ресурс] – Режим доступу:
<https://sites.google.com/a/vox—populi.com.ua/newspaper/rubriki/istoria/operacia—visla/nasigeroierodinioleksisitkipidkovitaivanapastuhagontiavtoribrevakstefaniaipastuhbogdan>

32. Віртуальна виставка «Депортації. Візуальна пам'ять» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://aftersilence.co/deportation-ua/>
33. Усноісторичний проект [Електронний ресурс] – Режим доступу: #непочуті <https://museumterror.com/projects/tabir/>
34. Проект “Втрачене дитинство” [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://lostchildhood.org.ua/uk/%d0%b3%d0%be%d0%bb%d0%be%d0%b2%d0%bd%d0%b0/?fbclid=IwAR2HSKuI8Q1Z0tRuNbe9I3b9T6vutfd-mmxyA5dH18ACnlq5GEkTLs7wHiU>
35. Платформа культури пам'яті Минуле / Майбутнє / Мистецтво [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.pastfutureart.org/>

ДОДАТКИ

Додаток 1

Структура інтерв'ю:

Блок 1 (хутір Велин, Бродівський район)

1. Коли і де Ви народилися? (якщо в селі – Яке найближче місто до Вашого села?)
2. Розкажіть про свою сім'ю: Як звали батьків? Ким вони працювали? Чи мали якусь освіту?
3. Чи мали Ви братів або сестер? Як їх звали? Вони були старшими чи молодшими? Які у Вас були відносини з ними? Що Ви про них пам'ятаєте?
4. Який Ваш найяскравіший спогад з дитинства?
5. Як би Ви описали своє дитинство ОДНИМ словом?

Блок 2 (Львів, камера на Замарстинівській)

6. Чи усвідомлювали Ви тоді або пізніше причину Вашого виселення? Чи покладали вину за те, що сталося з Вами, на батьків?
7. Як Ви переживали втрату домівки, рідних, друзів?
8. Які були умови утримання у в'язниці/на пересильному/збірному пункті? Що було дозволено там робити дітям?
9. Чи могли Ви гратися у в'язниці? Чи була можливість бавитися з іншими дітьми?

Блок 3 (Львів — Сибір)

10. Чи пам'ятаєте етапування на схід? Які були умови транспортування? Як виживали діти в цих умовах?
11. Що з особистих речей вдалося взяти з собою? Як вони далі допомогли Вам та Вашій сім'ї вижити під час депортації та на спецпоселенні?

Блок 4 (Сибір)

12. Куди саме ви приїхали? Де жили?
13. Що було з іншими членами родини?
14. Чи ходили до школи / працювали?
15. Яким було культурне дозвілля на спецпоселенні?
 - А) був гурток художньої самодіяльності? Клуб? Кінотеатр? Хата—читальня або бібліотека?
 - Б) Які фільми показували? Які книги ви читали?
 - В) які свята (державні, не релігійні) святкували на спецпоселенні? Як відбувалося святкування? Чим прикрашали новорічну ялинку? Яким був новорічний стіл? Чи отримували діти подарунки? Якщо так – то які?
16. Розкажіть про релігійне життя на спецпоселенні/ в депортації.
 - А) чи було дозволено відправляти релігійні потреби?
 - Б) чи був священник? Церква? Які – православний, греко—католицький?
 - В) які релігійні свята відзначали? Як відбувалося святкування?
 - Г) хто правив службу або відправляв потреби якщо не було священника?
 - Д) хто і як хрестив дітей?
17. Як сприймалось усе навколо, відчуття «поза межами дому»?

Блок 5 (повернення до Львова)

18. Розкажіть про своє повернення додому:
 - а) чи були у вас гроші для повернення?
 - б) скільки часу забрала дорога? яким був маршрут повернення?
 - в) чи були у вас документи з собою?
 - г) чи дозволили вам повернутися у рідну домівку? рідне село? (якщо ні — то чому? що стало з вашим майном? куди і на яких умовах вас поселила місцева влада?)
 - д) яким було ставлення до вас (інших депортованих) з боку місцевої влади?

е) де і яку школу ви закінчили (якщо таке мало місце)? чи не важко було вчитися в українській школі? яким було ставлення до вас з боку вчителів, інших дітей.

ж) чи мали ви змогу здобути вищу освіту в Україні чи за її межами?

Блок 6 (життя «після»)

19. Коли вперше ви розказали цю історію своїм (дітям/другому поколінню)?

Чи ділились своїми спогадами публічно?

Якщо так — Чи пам'ятаєте, що ви відчували у цей момент?

20. Чи шукали інформацію про родину після закінчення репресій? Чи приймали участь у національних рухах?

Блок 8 (зараз)

21. Пам'ять та сучасна війна? Можливо, додати одне—два питання про відлуння досвіду/потребу пам'ятати зараз.

Додаток 2

Посилання на відеозапис інтерв'ю зі Стефанією Брев'як.

#1: Хутір Велин, переховування, камера на Замарстинівській, депортація

<https://www.youtube.com/watch?v=yFhW1t5YAGk>

#2: Сибір

https://www.youtube.com/watch?v=vh1_5sLljws&t=7s

#3: Повернення додому, «життя після»

<https://www.youtube.com/watch?v=reRdHowDJT8&t=24s>

Додаток 3

Стефанія Брев'як з братом Богданом Пастухом,
хутір Велин, Бродівський район (Львівська область)
1949 рік

Додаток 4

Стефанія Брев'як,
місто Ішим, Тюменська область (СРСР)
13 квітня 1958 рік

Додаток 5

Праворуч на фото Іван Пастух, батько Стефанії Брев'як та Богдана Пастуха
хутір Велин, Бродівський район (Львівська область)

дата фотографії невідома

Додаток 5

Праворуч на фото Олекса Сітка,
Дядько Стефанії Брев'як та Богдана Пастуха,
1940—ві роки